

D.33

DIYANET DERGİSİ

ÖZEL SAYI

ŞEMÂ'İL-İ ŞERİFE VE HİLYE-İ NEBEVİLER

Dr. Müjgân CUNBUR

İslâm'ın Yüce Peygamberi Hazret-i Muhammed (S.A.S.) Efendimiz'in şerefli hayatlarından, mübârek vücut yapılarından, güzel ahlâkından, hal ve hareketlerinden, mu'cizelerinden, devirlerindeki vak'a ve gazâlardan bahseden "Sîyer-i Nebevî" dediğimiz İslâmî ilim dalının yanında, IX. Yüzyıldan itibaren yeni bir dalın gelişip büyüdüğü görülür. Sîyerlerdeki bâzı konuların, bilhassa Hazret-i Peygamber'in mübârek vücut yapılarının, saçlarından ayaklarına kadar çeşitli uzuvlarının şekil ve renklerinin, tavır ve hareketlerinin, huy ve ahlâkının işlendiği bu ilim dalgısındaki eserlere ilk zamanlar "Şemâ'il-i Şerîfe", daha sonraki yüzyıllarda "Hilye-i Nebevî" adı verilmiştir.

Arap dil ve edebiyâtındaki "Şemâ'il" ve "Hilye" kitaplarının Türk dînî edebiyâtında da tercümelere ve mesnevî tarzında şâheserleri meydana getirilmiştir.

Gerek "Şemâ'il", gerekse "Hilye" kitaplarının temelini, çoğu Hazret-i Ali (K.V.) den menkûl hadîsler teşkil eder. Bunların yanında Hazret-i Âişe, İbn-u Ebî Hâle, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, İbn-i Hâlid, Ebû Tufeyl, Hazret-i Hasan (R.A.) gibi tanınmış, güvenilir hadîs rivâyetçileri bulunmaktadır.

İslâmî edebiyatta karşılaştığımız ilk ve asırlar boyu önemini kaybetmemiş "Şemâ'il" kitabı, İmam Tirmizî'nin (öl. M. 892) "Eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâ'ilü'l-Mustafaviyye" adlı eseridir. "Kütüb-i Sitte" diye tanınan altı büyük hadîs kitâbından birinin sâhibi olan İmam Tirmizî'nin bu eserinin hadîs-i şerîf ve kelâm-ı kibarlara dayanılarak yazılmış olması, eserin büyük bir değer kazanmasında, te'sîrinin yüzyıllar boyu devam etmesinde başlıca rolü oynamıştır. Bu eser kendisinden sonra yazılan "Şemâ'il" ve "Hilye"lere kaynaklık ettikten başka, bu eser üzerine sayısız şerhin yazıldığı, gerek eserin aslının, gerekse şerhlerinden bâzılarının Farsça ve bilhassa Türkçeye çevrildiği tesbit edilmiştir*. Bu tercümelere İstanbullu Hacı Mehmed Raif'in (öl. M. 1891) "Muhtasar şemâil-i şerîf tercemesi"nden ilerde, "Hilye"lerin muhtevasından söz edilirken manzum örnekler de verilecektir.

Hazret-i Peygamber'in vasıfları, vücut yapısı, şahsiyeti ve yolu üzerine yazılan en mühim eserlerden biri, hiç şüphesiz, Kadı Ebu'l-Fazl İyaz b. Mûsâ b. İyaz el-Yahsubî'nin (öl. M. 1149) "Kitâbu'ş-Şifâ fî ta'rîfi hukuki'l-Mustafâ"sidir. Bu eser, çevresinde toplanan şerh, hâşiye ve çeşitli dillere yapılmış tercümeleriyle İslâmî edebiyâtın başlıca klâsiklerinden biri sayılmaktadır.

(*) Tirmizî'nin bu eserinin çeşitli baskı, şerh ve tercümelere hakkında hazırlanmakta ve yakında basılacak olan "Hakanî ve Hilye-i Nebevî"si adlı kitabımda daha geniş bilgi verilmiştir.

İslâmî edebiyatta rastladığımız “Şemâ’il” ve “Hilye” kitaplarını değil bir-iki satırla tanıtmak, ad olarak bile bir yazının dar sınırları arasına sokmağa imkân yoktur.

Bütün İslâm âleminde “Şemâ’il-i Şerîfe”lere verilen değer, Türk cemiyetinde de daha büyük bir ehemmiyet kazandığı görülür. Gerek dînî Türk edebiyâtında yazılan eserler, gerekse Türk yazı sanatının şâheserleri olan “Hilye” levhaları Türk ilim ve sanat muhitlerinde en büyük itibârı görmekle kalmamış, bu eserlerin metin olarak taşıdıkları kudsî mânâ, bilhassa “Hilye” levhaları etrafında, halk arasında birtakım inançların ve geleneklerin doğmasına da sebep olmuştur. Türk halkı “Hilye-i Nebevî” levhalarının evlerine bed-bereket, huzur ve saâdet getireceğine, yuvalarını birtakım âfetlerden ve bilhassa yangından koruyacağına inanmışlardır.

Nitekim XVII. Yüzyıl başlarında yazılan “Hilye-i Hâkânî” de, o târihten son elli-altmış yıl öncesine gelinceye kadar Süleyman Çelebi’nin “Mevlid”i yanında, dînî Türk edebiyâtında aşağı-yukarı ona eşdeğerde bir yer almış, “Mevlid”in gördüğü itibâra yakın bir itibar kazanmıştır.

Müslümanların büyük Peygamberi’nin vücut yapısını, bâzı vasıf ve tavırlarını konu olarak işleyen “Hilye-i Hâkânî”, Türk yazısının en güzel örnekleriyle yalnız kitap halinde yazılmakla kalmamış, en ince, en sanatkârâne yapılmış hüsn-i hat levhaları hâlinde duvarlara asılmış, sarayların, köşk ve yalıların tavanlarına nakşedilmiş, Tanzimat sonrası Türk mekteplerinde yardımcı ders kitabı olarak okutulmuştur. H. 1007/M. 1598-9 yılında yazılan “Hilye-i Nebevî” 711 beyitlik küçük bir mesnevîdir. Eser;

“Besmeleyle idelim feth-i kelâm
Feth ola ta bu mu’ammâ-yi benâm
Bilmeyen şevket-i Bismillâh’ı
Anlamaz sırr-ı Kelâmu’llâhı
Nazar iden kişi Bismillâh’a
Benzetir ceş-i ricâlullâh’a.”

diye “Besmele”ye övgüyle başlar, sonra muhteşem bir “Tevhid” kısmı, daha sonra da nefis bir “Yaradılış destanı” dile getirilir. “Tevhid”in sonlarına doğru yer alan;

“Cümlenin evvelidir Hatm-i Rüsûl
Dediler onun için ma’haz-ı küll
Eyledi cevher-i zâtın bi’z-zât
Rabb-i izzet sebeb-i mahlûkât.”

beyitleri İslâmî bir inanın en güzel ifadesidir. Mesnevînin na’t kısmı samîmî bir tarzda kaleme alınmış, yer yer âyetler, divan edebiyâtına has sa-

natlarla süslenmiştir. Eserde asıl konuya Hazret-i Ali'den naklen "Hilye-i Peygamberî" hakkındaki şu sözlerle girilir:

"Nice pâkîze suhenden sonra
Fahr-i âlem dedi: Benden sonra,
Hilye-i pâkimi kim görse benim
Ola görmüş gibi vech-i hasenim
Arzu etse yüzüm görmeği ol
Kalbine neşve-i şevk etse hulûl
Âteş-i dûzeh olur ona harâm
Eyler ikrâm ile firdevse hirâm
Fitne-i kabrden o merd-i Hüdâ
Yövm-i mizânedek emn üzre ola
Dahi haşr etmeye uryân onu Hak
Ola gufrânına Hakk'ın mülhak."

İşte bu İslâmî müjde "Hilye-i Nebevî"lerin en meşhur hattatlarımızın kalemlerinden Türk yazı sanatının en muhteşem şâheserleri hâlinde meydana gelmelerine sebep olmuştur. Bunlardan Hâfız Osman'ın, Mahmud Celâled-din, Hacı Ahmed Ârif, Mehmed Şefik, Mehmed Hulûsî, Hasan Rıza, Mehmed Emin, Şevki, Mustafa İzzet, İsmâil Zühdü, Kâmil Akdik ve Aziz beyefendilerin eserleri ilk akla gelenlerdendir.

"Hilye" levhaları çoğunlukla Arapça yazılmış olup Hacı Ahmed Ârif Efendi'nin eseri gibi Türkçede birkaç istisnası vardır. "Hilye-i Şerîfe"lerin hepsi Besmele ile başlar, çoğunda Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali (R.A.) nin ism-i şerîfleri veya Hazret-i Peygamber'in "Muhammed, Ahmed, Hâmid ve Mahmûd (S.A.)" mübârek adlarından dördü bulunmaktadır. Yine bu levhalarda ekseriyetle şu iki âyet-i kerîmeden birine rastlanmaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olsun diye gönderdik."

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Çünkü sen büyük bir ahlâk üzere yaratılmışsın."

Çevresi ve metin aralıkları Türk tezhib sanatının en güzel bezemeleriyle süslenen levhaların muhtevasına gelince, yine çoğunca Hazret-i Ali'den nakledilen mübârek evsaf ve ahlâkın ifade olunduğu görülür:

قَالَ لَمْ يَكُنْ بِالطَّوِيلِ الْمَغْطِ وَلَا بِالتَّصِيرِ الْمُتَرَدِّدِ

"Hazret-i Peygamber'in boyu ne çok kısa, ne çok uzun idi."

Hakanî Mehmed Bey bu husûsu şu beyitlerle ifade ediyor:

"Değil idi boyu hem şöyle tavîl
Ki ola endâmı perîşan bunu bil
Müteferrik ola bâlâlıkdân
Şâh-ı ar'ar gibi a'zâ-yi beden
Dahi ol pâdişeh-i allâme
Sanma kim ola kasîrû'l-kâme
Söyle kûtah değil idi ol ulu
Ki ona diyeler alçak boylu."

Hacı Mehmed Ra'if Efendi "Muhtasar şemâ'il-i şerîf tercemesi"nde:

"Orta boylu idi ol âlî makâm
Ortalık buldu onun ile nizâm
Gûyiyâ ol rüsûlün pâdişehi
Gül fidânı idi ya serv-i sehi."

كَانَ رُبْعَةً مِنَ الْقَوْمِ "Orta boylu idiler."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Orta boylu idi ol Sidre-makam
Ortalık onun ile buldu nizâm
Bâğ-ı firdevsde onun bunu bil
Oldu bâlâsına tûbâ mâ'il
Nitekim nahl-i gül-i bâğ-ı cinân
Vasatü'l-kad idi ol serv-i revân."

وَلَمْ يَكُنْ بِالْجَعْدِ الْقَطِطِ وَلَا بِالسَّبْطِ كَانَ جَعْدًا رَجُلًا

"Ne kıvrıkcık kısa, ne de uzun düz saçlı idi. Saçı kıvrıkcıkla düz saç arasında idi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Dahi müşkin saçı bâ-kavl-i sarîh
Ne kıvrıkcık ne tavîl idi sahîh

İttifâk ettiler eşrâf-ı Arab
Ekser ol mûy-i miyânın saçı heb

Sem'-i pâkine çu târ-ı anber
Besberâber görünürdü ekser

Hem o eflâk-ı cemâlin mâhı
Kâkülün dört böler idi gâhi

İki cânibden edip iki bölük
Dûş-i pâkine bırakırdı çözüük

Gâh o giysûlar içinden gûşun
Çıkarıp halkın alırdı hûşun."

"Muhtasad şemâ'il-i şerîf tercemesi"nde:

"Mûy-i anber-buylarının kesreti
Dâimîdir mûyile hoş nüzheti

Didi râvi saçlarının halleri
Az kıvrıcık düz değildi kılları

Ba'zı kerre mûyi olurdu dirâz
Gâhi anı kat' ederlerdi bir az."

وَلَمْ يَكُنْ بِالْمُطَرَّمِ وَلَا بِالْمَكْلَمِ

"Ne çok zayıf, ne çok semiz idi. Belki ikisi ortası ve sıkı etli idi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Vech-i pâkinde olan lahm-i lâîf
Ne kesîf idi demişler ne nahîf

Hem dahi ol iki ruhsâre-i ter
Kati çok etli değildi derler."

وَكَانَ فِي الْوَجْهِ تَدْوِيرٌ أبيضٌ مُشَرَّبٌ دَعَجُ الْعَيْنَيْنِ أَهْدَبُ الْأَشْفَارِ

"Değirmi yüzlü, duru beyaz tenli, iri siyah gözlü, uzun kirpikli idi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Dedi ol mazhar-ı envâr-ı celî
Esedü'llah-ı Velî ya'ni Alî

Rûy-i rahşânı değirmiydi onun
Nitekim cürmü meh-i tâbânın

Yüzü benzerdi müdevver aya
Zâtı âyine idi Mevlâ'ya."

"İttifâk etti bu ma'nâda ümem
Ezherü'l-levn idi Fahr-i âlem

Yüzünün hâlis idi ağı kati
Ruhları saf idi sâfi sıfâtı

Reng-i rûyi gül ile yek-dil idi
Gül gibi kırmızıya ma'il idi."

"Çeşm-i hak-bîni gibi ahsen idi
İki şehbâz-ı şikâr-efken idi

Görünürdü gözü dâ'im mekhûl
Hadd-i zâtında siyeh-çeşm idi ol

Gözünün ağı beyâz idi kati
Kâbil-i vasf değildir sıfâtı

Hem siyâhı idi gayette şedîd
Bir idi ona karîb ile ba'îd."

"Tîr-i müjgânı siyâh idi onun
Târ-ı giysûsu gibi hûrânın

Kara kirpik değil ey ehl-i usûl
Sürme-i leyle-i Mi'râc idi ol."

جَلِيلُ الْمَشَاشِ وَالْكَتِدِ "İri kemikli ve geniş omuzlu idi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Üstühân-ı beden-i pâki tamâm
Ya'ni cisminde olan cümle izâm

Her biri iri ve merdâne idi
Sûret ü sîreti şâhâne idi."

أَجْرُ دُؤْمَسْرِبَةٍ "Göğsü ortadan karnına kadar kılsızdı."

Bu bahiste "Hilye-i Hakanî"de değişik bir ibare vardır:

"Dahi göğsünde eyâ zuhr-i melek
O gazâl-i Harem'in nâfine dek

Hat çekilmişti siyeh kıllardan
Nakl ederler bunu âkillerden."

dedikten sonra "Hilye-i Hakanî"de de:

"Dahi göğsünde ve karnında onun
Kılı yoğ idi o nazik bedenin

Dedi vasf eyleyen ol sâf-ı dili
Yoğ idi mesrûbeden gayri kılı

Uzv-i pâkinde onun ser-ta-ser
Hâsılı yoğ idi hiç mûdan eser."

diye ilâve edilmektedir.

سَتْنُ الْكَفَّيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ "İki avucu ve tabanları dolgun idi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Elleri ayası ol sultânın
Dahi ayakları altı onun

Vâsi' ü pâk idi nazîk-i mergûb
Berk-i gül gibi lâtif ü mahbûb

Pâyi vü desti yanında onun
Dest ü pâsı yoğ idi hûrânın."

إِذَا مَشَى يَتَقَلَّعُ كَأَنَّمَا يَمْشِي فِي صَبَبٍ

"Yürüdüğü zaman sanki yokuş aşağı iner gibi rahatlıkla ilerlerdi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Dediler vasf-i şerîfnde yine
Yürüse mâ'il olurdu önüne

Ney-i şekker gibi hayâdan her bar
Eğilirdi önüne rûyi bir mikdar

Ya'ni yüksekten eder gibi nüzûl
Yürüse dâ'im eğilirdi Resûl."

وَإِذَا التَّفَّتَ التَّفَّتَ مَعًا

"Sağına soluna bakındığı vakit bütün vücûduyla dönerdi."

"Hem rivâyettir o tâvus-i cinân
Olsa bir cânibe dahi nigeran

Müteveccih olup a'zâsı ile
Cism-i pâkiyle dönerlerdi bile

Nereye dönse o kadd-i çalâk
Hâsılı bile dönerdi eflâk
Ümmete böyle amel sünnet imiş
Bu Hüreyre ile Enes böyle demiş."

بَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمُ النَّبُوَّةِ "İki omuzu arasında nübüvvet mührü vardı."

"Muhtasar şemâ'il-i şerîf tercümesi"nde:

"Dedi Sâ'ib bizleri göre Resûl
Etmış idik cânibine tâ vusûl
Sîm tende pek letâfetli idi
Sikke-i mühr-i nübüvvet var idi
Mevzi-i hatem ise tâ zahrının
Sağ yanına karîb idi ânın
Dediler onu edenler ta'rîf
Bir büyük ben idi ol mühr-i şerîf."

وَهُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ "Ve o nebîlerin sonudur."

"Muhtasar şemâ'il-i şerîf tercümesi"nde:

"Vâkı'a hatm-i nebiyyîn idi ol
Geldi çün mühr-i nübüvvetle Resûl."

أَجْوَدُ النَّاسِ صَدْرًا "Göğüsce de insanların en güzeli idi."

"Hilye-i Hakanî"de:

"Sînesi gâyet ile vâsi idi
Nûr-i sâtı' gibi hem lâmi' idi
Vasf edenler o felek tâvûsun
Dediler etli idi pehlûsun
Şol kadar ak idi ol sadr-ı kebîr
Onu sanırdı gören bedr-i münîr
Dedi ashâb edip ekser tasrîh
Ak gül gibi beyaz idi sahîh
Feyz-i nûr itse n'ola sadr-ı Resûl
Mahzen-i nûr-i hidâyet idi ol."

Hilye ve şemâ'il kitaplarında Peygamberimiz'in diğer evsaf ve âzâ-yı mübârekelerinden de bahis vardır. Misâl olarak mübârek dişlerinin ince ve seyrek, alınlarının açık, sakal-ı şerîflerinin değirmi, burunlarının yüce, gözlerinin elâ, kulaklarının küçük olduğu bildirilmektedir.

Müslümanların Yüce Peygamberi Hazret-i Muhammed (S.A.S.) in çok güzel bir insan olduğu bütün İslâmî kaynaklarda yazılı olduğundan başka, batı eserlerinde de Allâh'ın (C.C.) bu en sevgili kulunun gerek dış görünüş, gerekse iç yapıları bakımından kusursuz olduklarını okumak kabildir. Rabbim hemen şefâatlerinden mahrum bırakmasın.

N A ' T - I Ş E R İ F E

Belâ-yı mâsivâya mübtelâyım yâ Resûla'llâh
Zebûn-i pençe-i nefis ü hevâyım yâ Resûla'llâh
Kerem kıl ben esîme el-amân ey rahmet-i âlem
Serâpâ mahz-ı isyân ü hatâyım yâ Resûla'llâh
Sen evreng-i şefâat şâhısın sultân-ı rahmetsin
Kapında ben de bir kemter-gedâyım yâ Resûla'llâh
Şefâat kıl meded, yoksa o rütbe çok günâhım ki
Ne rütbe yansam ol rütbe sezâyım yâ Resûla'llâh
Zebûn-i derd-i isyâna tabîb-i mihrîbân sensin
Alîlim, ben de muhtâc-ı devâyım yâ Resûla'llâh
Ne gam, mücrim isem de bana besdir bu saâdet kim
Kapında bir kemîne hâk-i pâyım yâ Resûla'llâh
Beni reddetme, evlâdın başıyçün bâb-ı lûtfundan
Ziyâ'yım bende-i Âl-i abâyım yâ Resûla'llâh.

*
**

Vücûdun nusha-i küll-i hüviyyet yâ Resûla'llâh
Hakîkat zât-i pâkinden ibâret yâ Resûla'llâh
Kemâlâtın kemâlât-ı ilâhîdir ki evhâme
Gelûr fikr-eyledikçe acz u hayret yâ Resûla'llâh
Zuhûrun bi'setin hâlin yeterken sıdkına bürhân
Seni inkâr eden mecnûndur elbet yâ Resûla'llâh
Saâdât-ı düğün e'tâf-ı zâtından ibârettir
Sadet zâtına olmaktır ümmet yâ Resûla'llâh
Cihânı tuttu nûr-ı ma'rifet şems-i kemâlinden
Vücûdun âlemîne oldu rahmet yâ Resûla'llâh
Dü âlemde Ziyâ-yı mücrimîn ümmîdi sendendir
Şefâat yâ Resûla'llâh şefâat yâ Resûla'llâh.

ZİYA PAŞA